

SORIN LIVIU DAMEAN

**DIPLOMAȚI ENGLEZI
ÎN
ROMÂNIA
• •
1881-1914**

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2020**

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. Corneliu Mihail Lungu

Conf.univ.dr. Tudor Rățoi

Copyright © 2020 Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DAMEAN, SORIN LIVIU

Diplomați englezi în România / Sorin Liviu Damean. -
Craiova : Universitaria, 2020

2 vol.

ISBN 978-606-14-1638-7

Vol. 2 : 1881-1914. - 2020. - Conține bibliografie. -
ISBN 978-606-14-1643-1

34

© 2020 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

INTRODUCERE

Rapoartele diplomaților englezi la București se numără printre cele mai importante surse documentare externe, menite a oferi cercetătorului surprize nebanuite, acestea redând o imagine interesantă asupra epocii, mergând de la observarea atentă și relatarea, aproape minuțioasă, a vieții cotidiene, îndeosebi a principalelor evenimente petrecute pe scena politică românească, până la inventarierea și interpretarea acțiunilor de politică externă ale statului român și încadrarea lor în ansamblul diplomației europene.

Lucrarea de față, oferită cititorilor și, îndeosebi, specialiștilor spre lectură și analiză, reprezintă o continuare firească a volumului intitulat *Diplomați englezi în România, 1866-1880* și publicat de noi la Editura Universitaria, din Craiova, în anul 2008 (350 de pagini). Reperete cronologice fixate în mod deliberat pentru acest nou volum, ultimul de altfel, au în vedere perioada cuprinsă între anii 1881 și 1914, sau mai bine spus, perioada inaugurată de ridicarea României la rangul de Regat și încheiată de trecerea în eternitate a unui mare Rege, Carol I, la capătul unei îndelungate și rodnice domnii de 48 de ani.

Așa cum am menționat și la precedentul volum, cele 210 documente diplomatice britanice selectate de noi sunt inedite și se regăsesc în colecția de Microfilme, fond Anglia, de la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București. Precizăm, încă de la început, că nu am reușit să depistăm rapoartele diplomatice pentru anii 1886 și 1911-1914, cu excepția unui raport din 1913 și a unor telegrame din 1914 răzlețite printre rapoartele care privesc alte probleme, de ordin consular sau comercial. Nu am reușit să ne explicăm de ce lipsesc tocmai rapoartele diplomatice privind deznodământul conflictului sârbo-bulgar, urmat de Pacea de la București (1886), și cele referitoare la războaiele balcanice, urmate și ele de o altă Conferință de Pace, tot la București. Și cum nu ne-am putut deplasa la Arhivele Publice ale Foreign Office-ului

din Londra, ne-am mulțumit, deocamdată, cu o posibilă explicație. Respectivul rapoarte diplomatice, prezentând un interes deosebit, este posibil să fi fost reproduse în celebrele „cărți colorate”¹, în cazul de față *Blue Books*, spre uzul parlamentarilor britanici ai vremii. În orice caz, valoarea, în ansamblu, a rapoartelor diplomatice transcrise de noi compensează acele lipsuri menționate. Precizăm, de asemenea, că am reprodus documentele diplomatice în limba engleză, originală, însoțindu-le de regeste în limba română.

Legăția britanică de la București era una dintre cele mai respectate, atât de către oamenii politici români, cât și de ceilalți reprezentanți străini. În perioada aflată în atenția noastră, și-au îndeplinit misiunea nu mai puțin de nouă diplomați, unii dintre ei, este adevărat, ocupând postul doar pentru un an sau doi ani de zile. Pentru a avea o imagine de ansamblu în acest sens, reproducem aici lista trimișilor extraordinari și miniștri plenipotențieri britanici, precum și perioada în care au condus afacerile Legăției britanice de la București:

- *William Arthur White* (1878-1887)
- *Frank Cavendish Lascelles* (1887-1891)
- *Henry Drummond Wolff* (1891-1893)
- *John Walsham* (1893-1894)
- *George Hugh Wyndham* (1894-1898)
- *John Gordon Kennedy* (1898-1906)
- *William Conyngham Greene* (1906-1911)
- *Walter Beaupré Townley* (1911-1912)
- *George Head Barclay* (1912-1920)

¹ „Cărțile colorate” reprezintă colecții limitate de documente diplomatice pe care un Guvern sau Șef de stat dispunea să fie publicate, de obicei în timpul unei crize internaționale, spre a informa Parlamentul despre acțiunea luată (sau care era pe punctul de a fi luată) în acea privință; vezi în acest sens Gheorghe Cliveti, *Izvoarele istoriei relațiilor internaționale. Epoca modernă*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 1993, pp. 152-163.

Mulți dintre diplomații englezi care au servit la București aveau deja o bogată experiență în domeniu, fapt demonstrat de profunzimea observațiilor și finețea interpretărilor. Printre aceștia, se evidențiază William A. White, Frank C. Lascelles, Hugh Wyndham, John G. Kennedy și Conyngham Greene. Din păcate, nu toți acești diplomați s-au bucurat de atenția cuvenită din partea istoricilor, astfel că informațiile biografice sunt extrem de lacunare. Acolo unde ele au existat, le-am valorificat pentru o mai deplină înțelegere a capacităților, aptitudinilor și profesionalismului corpului diplomatic britanic.

Pentru a pătrunde în atmosfera epocii și pentru a înțelege contextul în care s-au desfășurat evenimentele relatate de diplomații britanici de la București, considerăm necesară o scurtă prezentare a perioadei.

Cum este binecunoscut, România își cucerise independența pe câmpul de luptă, cu enorme sacrificii materiale și umane, însă Puterile europene nu se grăbeau să o trateze ca *partener egal* în complexul relațiilor internaționale. Izolarea în care s-a aflat țara la Congresul de la Berlin (1878), atitudinea, adeseori ostilă, a cercurilor politice și diplomatice europene, recunoașterea *condiționată* a statului român independent, au dovedit, o dată în plus, necesitatea consolidării poziției statului român.

Eventualitatea proclamării Regatului era considerată de oamenii politici români ca un pas firesc după consacrarea independenței. Tocmai de aceea, asemenea preocupări își găsesc ecoul și la nivelul rapoartelor diplomatului englez la București, Sir **William Arthur White**, care menționează despre anumite obiecții formulate îndeosebi de Cabinetul de la Viena. Acesta din urmă își exprima temerea că Serbia și Bulgaria ar putea urma exemplul României, ceea ce ar duce la destrămarea *statu-quo*-ului stabilit prin Tratatul de la Berlin din 1878. Diplomatul englez merge mai departe cu raționamentul, subliniind faptul că

proclamarea Regatului ar constitui un punct de atracție pentru cei trei milioane de români aflați sub stăpânirea monarhiei dualiste².

Oportunitatea ridicării României la rangul de Regat avea să reprezinte subiectul unei ședințe a Consiliului de miniștri, în care toți cei prezenți aveau să se pronunțe pentru săvârșirea acestui act solemn la 8/20 aprilie 1881, ziua aniversară a lui Carol I³. La sugestia Suveranului, premierul Ion C. Brătianu se declara de acord în privința unei remanieri a Cabinetului său – prin includerea a trei conservatori –, pentru a conferi proclamării Regatului solemnitatea cuvenită și pentru a exprima unitatea de vederi în această privință⁴. Nu este exclus ca dorința lui Carol I să fi reprezentat un gest de recunoștință față de eforturilor anterioare ale conservatorilor în sensul dobândirii independenței pe cale diplomatică. Pe de altă parte, s-ar putea ca Suveranul să fi avut în vedere ca meritul proclamării Regatului să nu se atribuie doar celor aflați la guvernare, în speță liberalilor, ci și conservatorilor, încercând în acest fel o armonizare a intereselor celor două partide politice. Întrucât propunerea de remanieră a Cabinetului fusese adresată de Ion C. Brătianu, deliberat sau nu, doar grupării junimiste din cadrul Partidului Conservator (ce se constituise la 3 februarie 1880), ea nu s-a materializat.

Între timp, pretențiile Austro-Ungariei privind navigația pe Dunăre și atacurile presei opoziționiste din țară față de o ipotetică acceptare a acestor pretenții de către Guvern l-au determinat pe primul ministru să accelereze demersurile pentru proclamarea Regatului⁵. De fapt, Austro-Ungaria dorea să obțină, încă de la începutul anului 1880, instituirea unei Comisii europene mixte, cu drept de control asupra navigației pe Dunăre, de la Porțile de Fier la Galați. Deși nu era riveran în această zonă, statul

² Vezi Doc. nr. 1, 2.

³ G.D. Nicolescu, *Parlamentul român, 1866-1901*, partea I-a, București, 1903, p. 395.

⁴ C. Gane, *Petre P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol. I, București, Universul, 1936, pp. 242-243.

⁵ *Ibidem*, pp. 243-244.

austro-ungar căpătase președinția Comisiei și votul preponderent (ianuarie 1881). O asemenea măsură limita însă dreptul României de a supraveghea executarea regulamentelor de navigație pe porțiunea menționată, ceea ce însemna și o încălcare a suveranității țării⁶. Prin urmare, oficialitățile de la București refuză a lua în considerație decizia Puterilor europene, atitudine curajoasă ce va determina o răcire a relațiilor româno-austro-ungare⁷.

În acest context, așa cum relatează reprezentantul englez, deputatul Gheorghe Vernescu adresa Guvernului o interpelare în legătură cu eventuale negocieri inițiate de diplomația română în favoarea adoptării titlului de Rege pentru Carol I. Răspunsul primului ministru, Ion C. Brătianu, a fost acela că astfel de negocieri nu erau necesare, întrucât orice stat independent are dreptul de a acorda Suveranului său orice titlu dorește⁸.

Ulterior, la 14/26 martie 1881, în urma unei noi interpelări, de această dată a lui Titu Maiorescu, din ziua precedentă – și în care îi acuza pe liberali ca fiind antidinastici –, Corpurile legislative au votat în unanimitate proiectul de lege potrivit căruia România s-a transformat în *Regat*, iar Carol I a primit titlul de *Rege*⁹. „Coroana Regală pusă azi pe fruntea Măriei Sale Domnul României – sublinia P.P. Carp în discursul de la tribuna Camerei Deputaților –, nu este numai o cestiune de amor propriu național, nu este numai o răsplată pentru meritele ce Domnul nostru și-a câștigat în curs de 15 ani, ci este *cheia de boltă ce punem azi la clădirea edificiului nostru ca stat neatârnat* (subl. ns.)”¹⁰. Răspunzând la felicitările Parlamentului și ale membrilor

⁶ Sorin Cristescu, *Carol I și politica României (1878-1912)*, București, Editura Paideia, 2007, pp. 33-34.

⁷ *Ibidem*, p. 275 și urm.; Paraschiva Cîncea, *Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat (1878-1888)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1974, p. 124 și urm.; Corneliu Mihail Lungu, *Relațiile româno-austro-ungare, 1875-1900*, București, Editura Silex, 2002, pp. 173-178.

⁸ Doc. nr. 4.

⁹ Doc. nr. 5; vezi și G.D. Nicolescu, *op. cit.*, pp. 397-412.

¹⁰ G.D. Nicolescu, *op. cit.*, p. 398.

Guvernului, Carol I preciza că primea titlul de Rege nu pentru sine, ci pentru „mărirea țării”¹¹. Întrucât în acea perioadă tocmai se desfășurau funeraliile Țarului Alexandru al II-lea (asasinat de nihiștii ruși la 1 martie 1881)¹², festivitățile încoronării aveau să fie stabilite pentru data de 10 mai 1881.

Puterile europene vor recunoaște necondiționat actul de la 14/26 martie, doar Rusia țaristă sugerând Cabinetului de la București adoptarea unor măsuri de natură a împiedica activitatea socialiștilor ruși refugiați pe teritoriul României. Pentru a evita orice complicații inutile, în luna aprilie 1881 cele două Camere legislative au votat proiectul de lege al Guvernului împotriva străinilor (sau de expulzare), fapt primit cu o deosebită satisfacție la Petersburg și chiar la Viena¹³.

Proclamarea Regatului a avut consecințe majore atât pe plan intern, cât și extern, consolidându-se poziția monarhiei. Familia de Hohenzollern-Sigmaringen a aprobat succesiunea, așa cum era prevăzută în Constituția din 1866. În egală măsură, s-a asigurat stabilitatea internă necesară operei reformatoare. Regele va izbuti să rămână în continuare un element ponderator, un adevărat arbitru al vieții politice prin practicarea mecanismului alternării la putere, în condițiile confruntării și consensului, a celor două partide: cel Liberal și cel Conservator.

Pe plan internațional, prestigiul României a fost unanim recunoscut, reprezentând un element de stabilitate în zona sud-est europeană. Nu era ignorat nici potențialul militar, ce fusese probat pe câmpul de luptă, și care putea constitui un factor important în eventualitatea unui conflict militar. Acest fapt este dovedit și de trimiterea unor reprezentanți diplomatici de prim

¹¹ *Ibidem*, p. 413.

¹² Doc. nr. 3.

¹³ V. Cristian, *Politica externă a României în lupta pentru consolidarea independenței și realizarea unității naționale*, în volumul *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993, pp. 249-250.

rang la București, care devenise o veritabilă „trambulină pentru ambasadori”¹⁴.

Odată săvârșită proclamarea Regatului, festivitățile încoronării Regelui Carol I și a Reginei Elisabeta vor fi inaugurate, nu întâmplător, la 10 mai 1881, dată strâns legată de instituirea dinastiei străine în 1866 și de sancționarea oficială a independenței în 1877.

Deși avea să fie apreciat de William White ca extrem de modest¹⁵, ceremonialul încoronării a reușit, totuși, să impresioneze opinia publică. În dimineața zilei de 10 mai 1881, cortegiul regal – salutat cu 21 salve de tun – se va îndrepta de la gară spre Mitropolie, unde fuseseră depuse coroanele în seara precedentă. În fruntea cortegiului se afla un pluton de jandarmi călare, urma prefectul Poliției, un alt pluton de jandarmi, un escadron de roșiori, doi furieri din suita Suveranului, mareșalul Curții și doi aghiotanți regali, cele 62 de drapele ale armatei, M.S. Regele călare, Marele Stat Major al armatei și Casa militară a Regelui, trăsura regală trasă de opt cai și în care se aflau M.S. Regina, Principele moștenitor Leopold de Hohenzollern-Sigmaringen împreună cu fiii săi, Ferdinand (viitorul moștenitor al Tronului României) și Carol, apoi veneau ofițerii superiori și, în fine, un alt escadron de roșiori.

La ora 12, întregul cortegiu sosea la Mitropolie, unde era întâmpinat de înaltele oficialități ale clerului în veșminte sacerdotale. După serviciul divin și benedicțiunea coroanelor, aceasta din urmă anunțată prin 101 salve de tun, cortegiul regal s-a îndreptat spre Palat. Aici, Regele și Regina aveau să primească felicitările primului ministru, Dumitru Brătianu, ale Corpului diplomatic și ale doamnelor de la Societatea de binefacere. Coroanele, cea de oțel a Regelui și cea de aur a Reginei, erau

¹⁴ Vezi *Mémoires du Chancelier Prince de Bülow*, tome IV, 1849-1896. *Sa jeunesse et sa carrière de diplomate*, traduction de Henri Bloch et Paul Roques, Paris, Plon, 1931, p. 431.

¹⁵ Doc. nr. 6.

depuse în sala Tronului, unde va fi rostită o scurtă alocuțiune de către președintele Senatului, Dimitrie Ghica, în numele ambelor Camere legislative, alocuțiune urmată de discursul lui Carol I. „Primesc dar cu mândrie – sublinia Regele – ca simbol al independenței și al tăriei României, această Coroană, tăiată dintr-un tun stropit cu sângele vitejilor noștri, sfințită de Biserică. (...) Pentru Regină și pentru mine, însă, Coroana cea mai frumoasă este și rămâne dragostea și încrederea poporului, pentru care n-avem decât un gând: mărirea și fericirea lui”¹⁶.

După discursul Regelui, au defilat prin fața Tronului delegațiile județene și comunale din toată țara, peste 4.000 de persoane, cu drapelele fiecărei regiuni, moment apreciat drept unul dintre „cele mai frumoase ale serbării”. Festivitatea va fi urmată de o scurtă plimbare a Familiei Regale, în două trăsură *à la Daumont*, pe străzile iluminate ale Capitalei. Serbările aveau să continue și în ziua următoare prin defilarea „cortegiului istoric și carelor alegorice”, pentru ca la 13 mai 1881 să se încheie cu defilarea detașamentelor armate.

Tensionarea relațiilor româno-ruse, precum și dificultățile întâmpinate în recunoașterea independenței de către Puterile europene au întărit, o dată în plus, convingerea că izolarea țării pe plan internațional devenise extrem de periculoasă, fiind absolut necesară, pentru asigurarea existenței naționale și garantarea frontierelor, integrarea într-un sistem de alianțe. Privite într-o asemenea perspectivă, nu sunt deloc surprinzătoare tatonările diplomatice, din perioada imediat următoare, pe lângă Puterile Centrale.

Atitudinea din ce în ce mai belicoasă a Rusiei și tendința sa evidentă de a exercita un veritabil protectorat asupra Bulgariei¹⁷

¹⁶ 14 martie și 10 mai 1881. *Actele privitoare la proclamarea Regatului Român și ceremonia încoronării*, București, 1892, pp. 36-37.

¹⁷ Semnificativ este faptul că doi generali ruși dețineau portofoliile de la Război și Afacerile Străine; vezi Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales*, tom VI, Paris, Hachette, 1955, p. 76.

stârniseră neîncredere la nivelul cercurilor conducătoare de la București, astfel că se impunea promovarea unei politici de apropiere față de Germania, cu atât mai mult cu cât nu existau interese divergente între cele două state. Într-o scrisoare adresată Prințului Bismarck, la 12 martie 1880, Carol I sublinia rolul pe care l-ar juca România, prin poziția sa strategică, în evoluția ulterioară a „chestiunii orientale”, nutrind speranța că țara ale cărei destine le conduce „se va putea rezema, *sub toate constelațiunile viitoare* (subl. ns.), pe scutul binevoitor al Imperiului german”¹⁸. Dincolo de legăturile dinastice existente, Germania reprezenta, în acel moment, principala forță militară a continentului (fapt demonstrat în războiul cu Franța din 1870-1871) și, prin alianța cu Austro-Ungaria din octombrie 1879¹⁹, o serioasă contrapondere față de pericolul panslavismului.

De altfel, încă din primăvara anului 1880, Conte de Andrassy, deși retras din viața politică, avea să-i împărtășească lui Carol I opinia sa, potrivit căreia România s-ar putea alătura, la momentul oportun, alianței germano-austro-ungare²⁰. Pe această linie se înscrie chiar vizita la Sinaia a lui Andrassy, din cursul lunii august 1881²¹. De altfel, așa cum sesizează și diplomatul britanic la București, respectiva vizită avea loc în momentul în care existau serioase divergențe între monarhia austro-ungară și statul român în privința „chestiunii Dunării”. Tocmai de aceea, se vehiculau opinii potrivit cărora scopul vizitei era acela de a

¹⁸ Regele Carol I al României, *Cuvântări și scrisori*, tom II, București, Carol Göbl, 1909, pp. 372-373.

¹⁹ Primul articol al Tratatului secret de alianță prevedea că în eventualitatea în care „unul din cele două imperii ar fi atacate de Rusia, cele două părți contractante se angajează să-și acorde asistență cu toate forțele lor militare și să nu încheie pacea decât împreună și de comun acord”; vezi textul integral al Tratatului la Viorica Moisuc, *Din arhiva istorică a României* (I), în „Anale de Istorie”, anul XXII, nr. 1/1976, pp. 109-110.

²⁰ *Memoriile Regelui Carol I al României. De un martor ocular*, ediție de Stelian Neagoe, vol. IV, București, Editura Machiavelli, 1994, pp. 327-328.

²¹ Sorin Cristescu, *op. cit.*, p. 35.

diminua asperitățile între cele două state și de a invita România să se alieze cu Germania și Austro-Ungaria²². De fapt, însuși Bismarck îndemnase diplomația vieneză să acționeze în sensul unei apropieri de România²³.

Anul 1882 va fi marcat în mod deosebit de vizita Principelui Alexandru al Bulgariei la Sinaia (octombrie), călătoria la Rusciuc a Regelui Milan al Serbiei și sosirea *incognito* a acestuia la București (în aceeași lună), cu care prilej autoritățile române au luat măsuri speciale de protecție²⁴.

Atent observator al vieții politice românești, William White, relatează despre dificultățile cu care se confrunta Guvernul condus de Ion C. Brătianu, îndeosebi coalizarea Opoziției, până atunci împărțită în două facțiuni: cea a liberalilor independenți conduși de Gheorghe Vernescu și cealaltă a conservatorilor din jurul lui Lascăr Catargi și Alexandru Lahovary²⁵. Acestora avea să li se asocieze, din februarie 1883, și Mihail Kogălniceanu, limbajul opoziționiștilor devenind tot mai violent, mai ales la adresa Regelui, care se încapățâna să-i mențină la putere pe liberali²⁶.

Preocupat de siguranța militară a Capitalei, Regele Carol a insistat în mod deosebit în favoarea construirii unui sistem de fortificații (între anii 1883 și 1895) în jurul Bucureștilor și pe linia Focșani-Nămoloasa-Galați, apelând la serviciile unei autorități în domeniu, generalul belgian Brialmont²⁷. Este adevărat că a avut de învins prejudecățile opiniei publice și opoziția vehementă a unor parlamentari, ce socoteau nejustificate cheltuielile necesare unor astfel de fortificații²⁸.

²² Doc. nr. 7 și 8.

²³ V. Cristian, *loc. cit.*, p. 255.

²⁴ Doc. nr. 10, 11, 12.

²⁵ Doc. nr. 13.

²⁶ Doc. nr. 15, 17.

²⁷ Doc. nr. 16, 23, 24; vezi și Sorin Cristescu, *op. cit.*, pp. 41, 45.

²⁸ Gen. Radu Rosetti, *Regele Carol I militar*, în „Arhiva Românească”, tom IV, 1940, pp. 32-34.

La începutul lunii iunie 1883, diplomatul englez White înregistra plecarea Regelui spre Iași, pentru a participa la inaugurarea statuii lui Ștefan cel Mare din fața Palatului Administrativ, operă a sculptorului francez Emmanuel Frémiet, autorul memorialului Jeanne d'Arc din Paris. La solemnitate aveau să participe, de asemenea, miniștri ai Guvernului condus de Ion C. Brătianu, senatori și deputați, precum și reprezentanți diplomatici ai Puterilor europene²⁹. La 6/18 iunie 1883, municipalitatea ieșeană avea să ofere un banchet în sala Teatrului Național, banchet în cadrul căruia s-au rostit toasturi, ultimul fiind cel al senatorului conservator Petre Grădișteanu și care avea să stârnească o adevărată furtună diplomatică. Ziarul „L'Indépendance Roumaine” a publicat discursurile rostite, amintind că Petre Grădișteanu s-a referit la Bucovina, Transilvania și Banat ca la pietrele nestemate ce lipsesc din coroana regală³⁰.

Incidentul cu diplomația austro-ungară avea să fie stârnit nu numai de discursul lui Grădișteanu, ci, în egală măsură, și de formula de adresare, „Regelui *românilor*”, utilizată de președintele Camerei, C.A. Rosetti, ambele producând „o vâlvă de netăgăduit”³¹ în rândurile Corpului diplomatic și ale opiniei publice din Viena și Budapesta. Îndeosebi titulatura de „Rege al *românilor*” era considerată de Kálmoky drept „ilegală” și „jignitoare” la adresa Împăratului Franz Josef, care-și exercita autoritatea asupra supușilor români din Transilvania, Banat și Bucovina, solicitând reprezentantului său la București să protesteze împotriva tolerării și răspândirii unei asemenea titlaturi în organele de presă oficiale³². În cele din urmă, premierul D.A. Sturdza se vede nevoit să-și exprime public

²⁹ Doc. nr. 21, 22.

³⁰ „L'Indépendance Roumaine”, nr. 1712, 9/21 Juin 1883; vezi și Sorin Cristescu, *op. cit.*, p. 45.

³¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală-Carol I, dosar nr. 6/1883, f. 81.

³² *Ibidem*, dosar nr. 25/1883, f. 9.

regretul față de respectivul incident, afirmând că Regele nu a aprobat niciodată cuvinte sau expresii menite a aduce prejudicii relațiilor româno-austro-ungare³³.

Călătoria întreprinsă de Carol I la Berlin (august 1883), în calitate de naș la botezul celui de-al doilea fiu al Prințului moștenitor Wilhelm (viitorul Împărat Wilhelm al II-lea)³⁴, și, apoi, șederea la Viena au oferit prilejul favorabil discutării, cu monarhii celor două state, a termenilor viitoarei alianțe. Aceasta urma să se concretizeze prin perfectarea unui tratat bilateral, româno-austro-ungar, cu caracter *defensiv*, la care să adere și Germania, proiect discutat și amendat în convorbirile directe dintre Ion C. Brătianu, Bismarck și Kálnoky din luna septembrie³⁵. Diplomatul britanic avea să intuiască în urma acestor vizite că Guvernul român intenționează să intre în alianță cu Germania și Austro-Ungaria³⁶.

În favoarea alianței cu Puterile Centrale se pronunțaseră nu numai Regele Carol I, ci și importante personalități politice ale vremii: premierul Ion C. Brătianu, D.A. Sturdza (în acea perioadă ministru de Externe), P.P. Carp și Titu Maiorescu³⁷. Cum bine s-a remarcat, inițiativa unei asemenea apropieri a aparținut cancelarului german și a întrunit acordul Cabinetului de la Viena³⁸. Poziția strategică a României în eventualitatea unui război european, potențialul militar deloc neglijabil (dovedit în

³³ Sorin Cristescu, *op. cit.*, pp. 46-48.

³⁴ Doc. nr. 25; vezi și Sorin Cristescu, *op. cit.*, p. 49.

³⁵ Gh. Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță, 1878-1914*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, pp. 115-116; vezi și Gh.I. Brătianu, *Bismarck și Ion C. Brătianu*, Extras din „Revista Istorică Română”, vol. V, 1935, pp. 10-17.

³⁶ Doc. nr. 29, 30, 31, 32.

³⁷ Acesta din urmă a făcut o amplă pledoarie în sensul orientării politicii noastre externe spre Germania și Austro-Ungaria într-un articol apărut în „Deutsche Revue” (din ianuarie 1881) și preluat de presa românească; vezi „Românul”, an XXV, 15 ianuarie 1881.

³⁸ V. Cristian, *loc. cit.*, p. 256.

conflictul din 1877-1878) și resursele materiale de care dispunea, aprecierea sa drept o posibilă barieră în calea expansiunii ruse spre Balcani sunt tot atâtea argumente, suficient de solide, luate în calcul de diplomația Puterilor Centrale.

Potrivit Tratatului – semnat, din partea română, de D.A. Sturdza la 30 octombrie 1883 și ratificat de Carol I la 6 noiembrie același an – în eventualitatea atacării României de către o altă putere (fără a se specifica expres potențialul agresor), Austro-Ungaria se obliga să-i ofere sprijin și asistență; după cum, în eventualitatea *atacării* acesteia din urmă, „în una din părțile statelor limitrofe cu România”, se va aplica clauza *casus foederis*. Tratatul era *secret* și încheiat pe o perioadă de cinci ani, cu posibilitatea prelungirii termenului cu încă trei ani, în cazul nedenunțării de către una din părțile contractante³⁹.

Incontestabil, semnarea respectivului tratat de alianță, care va sta la baza politicii externe românești până la izbucnirea Primului Război Mondial, a reprezentat la vremea respectivă o politică înțeleaptă și prudentă, care a evitat izolarea diplomatică a țării pe scena europeană, obținându-se garanțiile a două Mari Puteri în cazul unui atac neprovocat din partea Rusiei. Totodată, avea să fie soluționată și spinoasa „problemă a Dunării” în conformitate cu interesele românești, noul aliat, Austro-Ungaria, renunțând la pretențiile anterioare.

De acum înainte, Regatul României se va bucura de un prestigiu sporit în exterior, diplomația Puterilor Centrale manifestând un viu și constant interes pentru menținerea sa în cadrul respectivei alianțe. La fel de interesate se vor arăta Franța și Rusia, care, treptat, își intensifică eforturile pentru recâștigarea terenului pierdut.

Alianța cu Puterile Centrale nu a devenit publică, de textul Tratatului având cunoștință doar colaboratorii apropiați ai Regelui Carol I, principala motivație fiind aceea de a evita orice provocare la adresa Rusiei, dar și pentru a nu bulversa opinia publică internă,

³⁹ Viorica Moisuc, *loc. cit.*, pp. 119-120.

fără îndoială ostilă unei alianțe cu Monarhia dualistă ce supunea românii transilvăneni la un tratament discriminatoriu.

Cum era și firesc, atenția diplomatului englez la București avea să fie atrasă de procesul de revizuire a Constituției și legii electorale inițiat de Guvernul liberal în anii 1883-1884⁴⁰. Existau însă puncte de vedere diferite chiar în sânul Partidului Național Liberal. De pildă, C.A. Rosetti se pronunța cu fermitate pentru desființarea celor patru colegii electorale ale Adunării Deputaților și a celor două colegii ale Senatului și înlocuirea lor cu un *colegiu unic*.

O astfel de concepție radicală nu era însă împărtășită de președintele P.N.L. și primul ministru al Guvernului, Ion C. Brătianu, care promova ideea, mai moderată, – susținută și de cei grupați în jurul lui Dumitru Brătianu – de contopire a primelor două colegii ale Adunării într-unul singur și menținerea celorlalte două⁴¹. Pe de altă parte, se manifesta opoziția conservatorilor, este adevărat redusă numericăște atât în Camera Deputaților cât și în Senat, față de orice acțiune destinată a modifica mai ales prevederile electorale⁴².

Necesitatea modificării Constituției figurase pe ordinea de zi a Adunărilor legiuitoare în ședințele din 10 și 19 decembrie 1882, iar după citirea în trei rânduri a declarației de revizuire (decembrie 1882, ianuarie și martie 1883) se vor convoca noi alegeri. Cum era de așteptat, acestea din urmă aveau să dea câștig de cauză Guvernului, opoziția dispunând doar de 12 locuri. În asemenea circumstanțe, în dezbaterile proiectului guvernamental de revizuire se vor confrunta majoritatea liberală și gruparea radicală din jurul lui C.A. Rosetti, acesta din urmă făcând, de altfel, parte și din Comisia însărcinată cu redactarea proiectului. Dezbaterile aveau să fie îndelungate și contradictorii, îndeosebi articolele privind regimul presei. Revizuirea Constituției avea să

⁴⁰ Doc. nr. 33, 37, 38; vezi și Sorin Cristescu, *op. cit.*, pp. 59, 64.

⁴¹ Paraschiva Cîncea, *op. cit.*, p. 158.

⁴² *Ibidem*.